Ventspils muzeja lasītavā: ceļojums pa lībiešu ciemiem

Lai popularizētu Latvijas lībiskās saknes un lībiešu mantojumu latviešu valodā, Latvijas kultūrtelpā un ainavā, LU Lībiešu institūts sadarbībā ar UNESCO Latvijas Nacionālo komisiju un Latvijas Nacionālo kultūras centru izsludina 2023. gadu par Lībiešu mantojuma gadu. Arī Ventspils muzejs iesaistās Lībiešu mantojuma apzināšanā un piedāvā doties "ekskursijās" uz Lībiešu krasta zvejniekciemiem.

Oviši – *Pa?ikm?*

Ventspils Piejūras brīvdabas muzejā joprojām dzīvs ir Mazbānītis, kas agrākos laikos bija nozīmīgs satiksmes līdzeklis lībiešu zvejniekciemu ļaudīm. Pirmā pietura, kurā "izkāpsim" būs Oviši, kas iezīmē Lībiešu krasta sākumu, skatoties no Ventspils Kolkas virzienā.

"Katru dienu divas reizes te piestāj mazais vilciens, ko mēdz lamāt par tējmašīnu, vien reiz nākdams no Ventspils, otrreiz — iedams uz Ventspili," tā par mazbānīti Ovišos 1937. gadā rakstīja Vilis Veldre.

Vieta, kur deg gaisma

Ovišu ciema lībiskais nosaukums ir *Paţikmō. Tā nozīmi, iespējams, ļauj izprast igauņu apvidus vārds pattik (brikšņi, biezoknis). Vēl 20. gadsimtā vienā no senākajām ciema mājām – Kalnu Ovišos – dzīvoja ļaudis uzvārdā Patikne. Tiek pieļauts, ka šis uzvārds atspoguļo ciema lībiskā nosaukuma nedaudz latviskotu versiju.*

Rakstu avotos sastopams vēl viens sens Ovišu nosaukums – *Liserort* (*Lyserort*, *Lusort*). Tas cēlies no zviedru valodas, kurā *lysa* nozīmē *degt*, *spīdēt*, bet *ort – vieta, rags*. Skandināvi šo nosaukumu devuši un tāds tas tālāk ticis lietots dokumentos, ko rakstīja vācu un krievu valodās.

Iepretim Ovišiem jūrā atrodas bīstams sēkļu rajons, kurā dziļums ir tikai aptuveni 10 metru, un te gadsimtu gaitā gājuši bojā daudzi kuģi. Lai tumsā iezīmētu krasta līniju un brīdinātu par bīstamām vietām, jūras krastā senatnē tikuši kurināti ugunskuri un darvas mucas.

Ovišu bāka

19. gadsimtā Ovišos uzcēla bāku, kas brīdināja jūrniekus par sēkļiem. Bākas celtniecība sākās 1809. gadā, bet 1812. gada karš ar Napoleona karaspēku to pārtrauca. Zināms, ka no 1814. līdz 1844. gadam bākā neregulāri degusi uguns. 1844. gadā pabeigta bākas celtniecība un tā ieguvusi veidolu, ko redzam vēl šobaltdien.

Šodien Ovišu bāka ir vecākā bāka Latvijā, kura joprojām darbojas. Tā ir iekļauta Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā. Bākas kompleksā ir izveidota ekspozīcija par Latvijas bāku vēsturi.

Bāka ir būvēta uz koka pāļiem, mūrēta no sarkanajiem ķieģeļiem un laukakmeņiem. Bākai ir dubultcilindra konstrukcija: tās diametrs ir 11,5 metru, bet akmeņu mūra iekšpusē ir otrs tornis ar diametru 3,5 metri. Šāda veida — dubultcilindru bākas 18.–19. gadsimtā Eiropā izmantoja arī kā aizsardzības būves ienaidnieka uzbrukuma gadījumam. Bākas tornis ar laternu sasniedz 37m augstumu.

Saglabājusies arī 1904. gadā celtā bākas darbinieku ēka. Kad Pirmā pasaules kara laikā maršrutā Ventspils-Mazirbe-Dundagasāka kursēt mazbānītis, šajā ēkā dažas telpas atvēlēja Ovišu stacijai.

Ovišu bāku apsaimnieko Ventspils brīvostas pārvalde, un tā ir pieejama publiskai apskatei. Par apskates iespējām vairāk šeit :https://www.visitventspils.com/activity/ovisu-baka/

Ugunskuģis *Laima*

1928. gada 28. oktobrī, lai uzlabotu kuģošanas drošību, Ovišu sēkļos novietoja ugunskuģi (peldošo bāku) *Laima.* Kuģis bija būvēts 1889. gadā Hamburgā un agrāk bija darbojies kā ugunskuģis Elbas grīvā. Pirmā pasaules kara laikā to izmantoja, lai iezīmētu mīnu laukus pie Ventspils, taču kādas vētras laikā tas izmests krastā. 1928. gadā ticis izremontēts, no jauna iekārtots, iesvētīts un noenkurots pie Ovišiem. Tā bija arī pirmā stacionārā jūras zinātnisko novērojumu stacija Latvijā.

Ugunskuģa bāka raidīja gaismas signālu, bet kuģu brīdināšanai bija arī miglas sirēna. Ja tā bija bojāta, tad lietoja zvanu. Ja ziemā *Laimu* apdraudēja ledus, tās vietā izlika stoderes (bojas). Pastāvīgi uz kuģa strādāja seši no deviņiem komandas locekļiem, jo trīs pārmaiņus atradās krastā. Bija jārod iespēja pēc vairākām uz kuģa pavadītām nedēļām divas padzīvot krastā.

20. gadsimta 30. gadu beigās radās ideja Ovišu sēkļos uzcelt pastāvīgu bāku. Tā gan īstenojās tikai 1984. gadā, kad uzbūvēja Irbes bāku. Bet līdz tam, pēc Otrā pasaules kara, kuģošanas drošību uz Ovišu sēkļiem sargāja ugunskuģi *Arhangeļskij* un *Irbenskij.*

No 51 mājas palika 10

Pirms Otrā pasaules kara Oviši bija viens no lielākajiem zvejniekciemiem Ziemeļkurzemes piekrastē. Ciemā bez mežniecības, dzelzceļa stacijas un bākas bija 51 sēta. Iedzīvotāju galvenā nodarbošanās – zvejniecība. Zivis sālītā un žāvētā veidā ar mazbānīti veda uz Ventspili. Labu papildu peļņu ovišniekiem deva jūrmalas grants un oļu transportēšana uz Rīgu.

"...oļu grants ir laba lieta, un ovišnieki ar to prot labi nopelnīt. Raugaities, kur jauns vīrs brauc vienjūgu taisni gar ūdens malu, apstājas, norīko stiepļu sietu krustīm uz ratu krautēm un ar lāpstu met sīkos oļus caur sietu ratos. Tālāk redzami vēl daži tādi pat izsijātu oļu vedēji." To 1937. gadā Ovišu jūrmalā novērojis V. Veldre. Viņš jautājis ovišniekiem, uz kurieni izsijātās akmeņu druptas tiek vestas un viņam atbildēts: "Tās iet uz Rīgu – asfaltam un apstādījumu celiņu nobēršanai."

Minēts, ka 1990. gadā Ovišos ir tikai 10 mājas – *Prinči, Apses, Jūrmalas, Mārupes, Sāmīši, Siseņi, Lejas Oviši, Kalna Oviši, Mierklani un Meždārzi,* bet mūsdienās apdzīvotas esot 13. Rosīgā ciema dzīve pārtrūka padomju okupācijas laikā, kad bijušajā Ventspils rajonā uzcēla padomju militārās bāzes, bet visā Lībiešu krastā izveidoja slēgto zonu, kurā varēja iekļūt tikai ar atļaujām. Šim nolūkam izveidoja robežkontroles posteņus un pārbaudes punktus uz autoceļiem. Iedzīvotāju saimnieciskā darbība un pārvietošanās brīvība Lībiešu krastā tika ierobežota, tādēļ liela daļa pārcēlās uz citām vietām.

Ievērojamas personības

Ar Ovišiem saistīta lībiešu kultūrvēsturē nozīmīgā Prinču dzimta, kuras viens atzars izveidojās tieši šajā ciemā. Prinču dzimtas zināmākā pārstāvja – lībiešu kultūras darbinieka, dzejnieka, tulkotāja Jāņa Prinča (1796-1868) – dēls Indriķis Princis dzimis 1823. gadā Miķeļtorņa *Viļumos.* Taču vēlāk viņš pildīja mežsarga pienākumus Ovišos. Indriķis bijis precējies divas reizes – ar Trīni un Babi. Pavisam viņam ir septiņi dēli un piecas meitas. Ovišu kapos ir gara Prinču dzimtas kapu rinda, labi pamanāms Indriķa kaps, uz kura joprojām salasāms viņa vārds.

Īpaša personība ir Indriķa mazdēls Kārlis Aleksandrs Princis, kas kļuva par biologu, entomologu, Latvijas Universitātes docentu, Rīgas Dabas muzeja direktoru, un vēlāk emigrācijā – par atzītu zinātnieku Zviedrijā un pasaulē.

K.Princis bija to drosmīgo latviešu vidū, kas 1944. gadā parakstīja politiski nozīmīgo Latvijas Centrālās padomes memorandu. Tā paša gada rudenī viņš kopā ar citiem devās no Ventspils zvejnieku laivā trimdā uz Zviedriju. Tur K.Princis sāka strādāt Lundas Universitātes Zooloģijas institūta Entomoloģijas nodaļā un sastādīja pasaules prusaku (*Blattodea*) katalogu uz 1224 lappusēm. K. Princim par godu viņa vārdā ir nosauktas vairākas jaunatklātas prusaku ģintis un sugas, tādējādi nosaukumos izskan *Princisia*, *Pirncisola, Princisaria.*

Bez pētījumiem entomoloģijā K.Princis iedziļinājās arī savā dzimtas vēsturē. Ventspils muzejā pieejama K.Prinča manuskripta kopija, kurā aprakstīta Prinču dzimta, izveidots tās ciltskoks un sniegtas citas vērtīgas ziņas.

K.Princis miris 1978. gada 25. martā Vesterosā, Zviedrijā.

Pagaidām: "Nēmiz pāī! (lībiski – uz redzēšanos!)" līdz nākamajai "ekskursijai", kad apciemosim Lūžņas!

Izmantotā literatūra: Baiba Šuvcāne *Lībiešu krasts,* Valda Marija Šuvcāne *Lībiešu ciems, kura vairs nav,* Vilis Veldre *Dzīve pie jūras,* Ingrīda Štrumfa *Ventspils grāmata II.*